

INSTITUTIONALIZATION OF CRIMINAL PROCEEDING CARRIED OUT IN EXTRAORDINARY LEGAL REGIMES

Hanna K. Teteriatnyk

Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine

e-mail: roksolanna@ukr.net

Abstract. The article examines the issues of informal and normative institutionalization of criminal proceedings in extraordinary legal regimes. The author investigated the theoretical and regulatory prerequisites for the formation of the institute. The systemic signs of the phenomenon under study are described. Changes to the Criminal Procedure Code of Ukraine are proposed in terms of the formation of a separate section, in which the rules governing the criminal procedure in emergency legal regimes will be fixed and unified.

Keywords: extraordinary legal regimes, criminal proceedings, institutionalization, martial law, state of emergency, situation, area of the ATO (OUF), subject of legal regulation, system-forming factors.

Постановка проблеми. У 2014 році в Україні відбулась окупація окремих територій та початок АТО (нині – ООС), які тривають уже шостий рік. У 2018 році на території 10 областей України було введено воєнний стан. Ці соціально-політичні зміни торкнулися усіх сфер життєдіяльності, не стала виключенням і сфера кримінального судочинства. В той же час, норми, які регулюють здійснення провадження у надзвичайних правових режимах, до яких ми відносимо провадження щодо кримінальних правопорушень, які вчиняються на окупованих територіях, в зоні проведення ООС, в умовах воєнного та надзвичайного станів і ситуацій, містяться у різних нормативно-правових актах. І з цим пов'язане питання інституалізації норм, що регламентують здійснення кримінального провадження у надзвичайних правових режимах.

Стан дослідження. На сучасному етапі окремі питання кримінального провадження в умовах надзвичайних правових станів висвітлювалися у роботах О. В. Капліної, А. Г. Каткової, А. В. Матіуса, О. В. Одерія, М. А. Погорецького, В. М. Трофименка, О. В. Сачка, М. С. Цуцкірідзе, О. Г. Шило та ін. Комплексно проблематику досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення АТО (у тому числі, питання інституалізації) досліджено у дисертації та монографії О. В. Лазукової. Втім широкого комплексного вивчення дотепер ці проблеми не віднайшли.

Метою статті є досягнення наукового результату у вигляді теоретично обґрунтованих положень щодо інституалізації кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів та розробка пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день основні норми, які пов'язані із здійсненням кримінального провадження у вищезазначених надзвичайних правових режимах містяться у розділі IX-1 «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції», який складається з однієї ст. 615 КПК України. Окремі норми містяться у Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [1], Законі України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» [2], Законі України «Про боротьбу з тероризмом» [3] та деяких ін. нормативно-правових актах.

О. В. Лазукова на підставі аналізу думок правників доходить до висновку: «Поєднання існуючих авторських позицій в один логічний блок дозволяє навести найбільш узагальнене визначення інституту права, яке інтерпретується як сукупність норм, що регулюють однорідні суспільні відносини, об'єднані предметно-функціональними зв'язками. Що стосується юридичних критеріїв інтеграції норм в інститут права, то більшість дослідників вказують, що інститут має відповідати таким основним ознакам: однорідність фактичного змісту; юридична єдність правових норм, що об'єднані спільним предметом регулювання; відносна самостійність; специфіка правового регулювання» [4, с. 37 – 38]. Погоджуючись із вченою, ми хочемо звернути увагу на ще одну досить обґрунтовану та цікаву концепцію, яка відводить нас від сприйняття інституалізації лише як правостворюючого явища. Прибічники цієї концепції справедливо зазначають, що на протигагу концепції формалізації інституалізації, де створення правових інститутів залежить від волі законодавця, приходить концепція неформальної інституалізації, в основі якої лежать самі правовідносини, які об'єднуються в інститут за системною ознакою [5, с. 37 82; 6, с. 225; 7, с. 41]. Таким чином, формальна сторона цих інститутів складається з норм, які містяться у різних нормативно-правових актах [8, с. 40].

Однією із важливих передумов інституалізації є співвідношення предмету та методу правового регулювання. Ось на цьому ми хочемо зробити окремий акцент. Адже надзвичайні правові режими обумовлені серед іншого комплексом методів, засобів та прийомів спеціального правового регулювання.

Кримінальні провадження, що здійснюються в умовах надзвичайних правових режимів можна охарактеризувати як систему в специфічній системі правовідносин, адже на відміну від здійснення проваджень в умовах звичайної життєдіяльності суспільства, такі категорії проваджень знаходяться у площині правових станів, які регулюються спеціальними нормами, іншими методами та засобами. І це, на нашу думку, є першою передумовою їх інституалізації. Адже ті методи, засоби, прийоми, які використовуються у звичайних умовах не створюють умов для досягнення завдань кримінального провадження, визначених у ст.2 КПК України у надзвичайних режимах.

При дослідженні інституту як системи правових норм, логічним буде використання синергетичного підходу, який дозволяє розглядати суспільні явища на основі принципів самоорганізації систем (що мають підсистеми). Правовий інститут як будь-яку систему характеризують відносна стабільність та стійкість, під якою в теорії систем розуміється властивість систем зберігатися за ознаками після змін, викликаних певними факторами [9, с. 96]. Це означає, що попри певні зовнішні фактори – політичні, суспільні зміни, внутрішні фактори, система (тобто кримінальний процес в цілому) повинна бути спроможною реалізовувати покладені на неї завдання. У теорії систем існує «ефект синергії» – односпрямованість, цілеспрямованість дій компонентів, яка посилює ефективність функціонування системи [10, с. 204]. У кримінальному процесі функціонування кожної інституції має власні завдання, водночас у сукупності кожна з них направлена на забезпечення виконання завдань кримінального провадження та досягнення єдиної спільної мети (її ми розглядаємо як ефективне вирішення кримінального процесуального спору) [11, с. 96].

Абсолютно погоджуючись з О. В. Лазуковою, зазначимо, що норми, які регламентують здійснення кримінальних проваджень цієї категорії вказують на «...однорідність їх фактичного змісту, оскільки всі вони об'єднані спільною метою – забезпечити можливість здійснення досудового розслідування задля досягнення законодавчо визначених завдань навіть в умовах дії особливих правових режимів» [4, с. 39].

До інших системних ознак досліджуваного інституту слід віднести наступні:

- предметом правового регулювання є правовідносини, що складаються при здійсненні кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів;

- цей інститут характеризується певними темпоральними ознаками, які обумовлені тим, що провадження відносяться до категорії таких, які здійснюються у надзвичайних правових режимах. Надзвичайні правові режими за своєю сутністю є відносно тимчасовими. Тобто не відносяться до категорії постійно триваючих;

- за територіальною ознакою цей інститут поширюється на окуповані території, територію проведення ООС, території, на яких діє режим надзвичайного або воєнного стану чи ситуації;

- особливим для надзвичайних станів механізмом правового регулювання, у якому засоби правового регулювання мають специфічне поєднання, що пояснюється іншим балансом публічних та приватних інтересів, а також неможливістю використання окремих правових засобів для регулювання відносин у надзвичайних правових режимах та необхідністю запровадження спеціальних засобів, у т.ч. зміни підходів для застосування процесуальних засобів (це підтверджується особливим порядком визначення підслідності, проведення процесуальних дій та застосування заходів забезпечення кримінального провадження, специфікою повноважень окремих суб'єктів, відмінною від загального порядку здійснення кримінальних проваджень, специфікою визначення підсудності та здійснення судового розгляду, більш широким використанням процедури *in absentia* та ін.).

Щодо легальної (нормативної) інституалізації вченими висловлюються різні думки. У своєму дисертаційному дослідженні О. В. Скачко зазначає, що регулювання такого порядку проваджень є надто локалічним у чинному КПК України, однак вказує: «Основні параметри даного інституту, який законодавець на відміну від інших особливих порядків провадження іменує «особливим режимом досудового розслідування», лаконічно викладені в останньому розділі КПК України – IX-1 КПК України з назвою «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану, або у районі проведення антитерористичної операції», яким КПК України доповнений згідно із Законом України від 12.08.2014 р. № 1631-VII «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції»». При цьому вчений вважає, що саме використання терміну «режим» провадження, вказує на «...тимчасовий характер запроваджуваних при цьому особливих чи обмежуючих дій певними «територіями» правил – «районом проведення антитерористичної операції» [12, с. 39]. Крім того, у роботі автор пропонує низку змін до КПК України щодо врегулювання проблем, пов'язаних зі здійсненням проваджень вищезазначеної категорії, однак не зазначає, яким чином ці зміни мають бути внесені у до кримінального процесуального законодавства – чи то

шляхом доповнення розділу IX-1 КПК України, чи доповнення загальним норм, чи визначення їх в окремому нормативно-правовому акті.

О. В. Лазукова розглядає декілька можливих форм нормативної інституалізації в умовах воєнного, надзвичайного стану, або у районі проведення АТО: 1) «...уніфікаційна форма, яка полягає в розміщенні спеціальних норм одразу після загальних., що дозволить органічно поєднати інститут «надзвичайного кримінального процесуального права» з відповідними інститутами загального кримінального процесуального права»; 2) видання окремого закону чи кодексу; 3) закріплення відповідних норм у вигляді глави чи розділу в межах КПК [4, с. 47 – 50]. Ми згодні з думкою вченої, яка обстоює врегулювання зазначеного питання шляхом віднесення норм, які регулюють порядок зазначених видів провадження за предметом регулювання, в окремий розділ КПК України.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На нашу думку, наведені аргументи доводять, що неформальна інституалізація кримінального провадження в умовах надзвичайних правових станів уже відбулася. Однак, аналіз кримінальних проваджень, власний досвід розслідування кримінальних проваджень в умовах надзвичайних правових режимів вказує на те, що відсутність нормативної інституалізації не сприяє їх ефективному розслідуванню та судовому розгляду. Крім того, законодавчо не вирішеним залишається широке коло питань, пов'язаних із досліджуваною проблемою, які мають знайти визначення в нормах окремого нормативно закріпленого кримінального процесуального інституту у розділі IX-1 КПК України «Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів».

Перспективними вбачаються подальші наукові розвідки щодо наповнення пропонованого розділу відповідними нормами, які дозволять врегулювати здійснення кримінального провадження в умовах надзвичайних станів, дослідження процесуальних особливостей зазначених категорій провадження, розробка відповідної концепції.

Reference:

1. Pro zdiisnennia pravosuddia ta kryminalnoho provadzhennia u zviazku z provedenniam antyterrorystychnoi operatsii [On the administration of justice and criminal proceedings in connection with the anti-terrorist operation]: Zakon Ukrainy vid 12.08.2014 r. № 1632-VII. Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. 2014. №. 39. St. 2009. (In Ukrainian).

2. Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy [On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 15.04.2014 r. № 1207-VII. Ofitsiyni visnyk Ukrainy. 2014. № 36. St. 957. (In Ukrainian).

3. Pro borotbu z teroryzmoz [On Combating Terrorism]: Zakon Ukrainy vid 20.03.2003. № 638-IV. Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. 2003. №. 25. St. 180. (In Ukrainian).

4. Lazukova O. V. (2018) *Osoblyvyi rezhym dosudovoho rozsliduvannia v umovakh voiennoho, nadzvychainoho stanu abo u raioni provedennia antyterrorystychnoi operatsii* [Special regime of pre-trial investigation in the conditions of martial law, state of emergency or in the area of anti-terrorist operation] : dys. ... kand. yuryd. nauk [Candidate's thesis]: 12.00.09 / Kharkiv. nats. un-t im. Yar. Mudroho. Kh, 2018. 276 p. (In Ukrainian).

5. Vedenyn V. S. Vlyianyie pravoponymanyia na stanovlenye y razvytye ynstitutov rossiiskoho prava (na prymere patentnoho prava) [Influence of legal understanding on formation and development of institutes of the Russian law (on an example of patent law)]: dys. ... kand. yuryd. Nauk [Candidate's thesis]. Vladymyr, 2007. 264 p. (In Russian)

6. Akhmetova H. Z. Systemnaia orhanyzatsiia ynstitutov rossiiskoho dohovornoho prava [System organization of institutions of Russian contract law]. Kazanskaia nauka. 2013. № 9. P. 224 – 227. (In Russian)

7. Kurochkyn A. V. Kontsept «pravovaia ynstyualyzatsiia» y eho soderzhanye [The concept of "legal institutionalization" and its content]. Aktualnye problemy rossiiskoho prava. 2016. №3 (64). P. 39 – 47. (In Russian)

8. Fohelson Yu. B. Miahkoe pravo v sovremennom pravovom diskurse [Soft law in modern legal discourse]. Zhurnal rossiiskoho prava. 2013. № 5. P. 37 – 48. (In Russian).

9. Artiukhov V. V. Obshchaia teoriia system: Samoorganizatsiia, ustoiichivost, raznoobrazye, kryzysi [General theory of systems: Self-organization, stability, diversity, crises]. M.: Knyzhniy dom «Lybrom», 2009. 224 p. (In Russian)

10. Manivlets E. Ye. Vlastyvosti kryminalnoi protsesualnoi systemy Ukrainy yak skladnoi sotsialnoi systemy [Properties of the criminal procedural system of Ukraine as a complex social system]. Pravo i suspilstvo. 2014. №2. P. 202 – 206. (In Ukrainian).

11. Teteriatnyk H. K. Unifikatsiia ta dyferentsiatsiia protsesualnoi formy: synerhetychni pidkhid [Unification and differentiation of procedural form: a synergetic approach]. Verkhovenstvo prava. 2017. №1. URL: <http://sd-vp.info/2016/unifikatsiya-ta-diferentsiatsiya-protsesualnoyi-formi-sinergetichnij-pidhid/>. (In Ukrainian).

12. Sachko O. V. Zabezpechennia verkhovenstva prava pry zastosuvanni osoblyvykh form, poriadkiv ta rezhymiv kryminalnoho provadzhennia [] : dys. ... dokt. yuryd. nauk [Doctor's thesis]: 12.00.09 / Dnipro. nats. un-t im. O. Honchara. Dnipro, 2019. 499 p. (In Ukrainian).

Институализация уголовного производства, осуществляемого в чрезвычайных правовых режимах

Тетерятник Анна, e-mail: roksolanna@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. В статье исследуются вопросы неформальной и нормативной институализации уголовного производства в условиях чрезвычайных режимов. Автором исследованы теоретические и нормативные предпосылки к формированию института. Изложены системные признаки исследуемого явления. Предлагаются изменения в действующий УПК Украины в части формирования отдельного раздела, в котором будут закреплены и унифицированы нормы, регулирующие порядок уголовного производства в условиях чрезвычайных правовых режимов.

Ключевые слова: чрезвычайные правовые режимы, уголовное производство, институализация, военное, чрезвычайное положение, ситуация, район проведения АТО (ООС), предмет правового регулирования, системообразующие факторы.